

КОНЦЕПТ «ЖИТТЯ»: НЕОТОМІСТСЬКА РЕФЛЕКСІЯ

Хто зводить руку на життя людини,
почасти зводить руку на самого Бога
(Блаженний Йоан Павло II)

Постановка проблеми. До ХХ ст. вважалося, що сили природи, а також самі люди, не можуть знищити саме існування життя. Тепер ситуація стала іншою. Людина створила загрозу життю і, як наслідок, опинилася перед можливо останньою межею свого існування. Неотомізм (у соціальних питаннях Католицької Церкви) у питаннях захисту людського життя послуговується власними визначеннями категорій, понять, які складають предметну основу означеної проблеми. Тлумачення феномену «життя» авторитетними неотомістами сучасності цікавить філософів, релігієзнавців та інших, і водночас потребує його адекватного висвітлення та подальшого обговорення в філософській літературі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема тлумачення концепту «життя» в сучасній філософії репрезентована працями М. Поповича, П. С. Карака, П. Йолона та ін., а в неотомізмі — працями Йоана Павла II, Бенедикта XVI, теологів-богословів Ж. Марітена, К. Леона-Дюфура, Ж. Люпласі, А. Жоржа, П. Грело, Ж. Гійє, М.-Ф. Лакана, П. Карраско, Л. Меліна й ін.

Метою статті є уточнення змістовних характеристик концепту «життя» в контексті неотомізму персоналістського спрямування.

Основні результати досліджень. Відомо, що концепт «життя» попри велику популярність у філософії, не є предметом експліцитних визначень, а виявляє свій зміст у контексті різноманітних філософських, наукових чи релігійних або інших тлумачень. Зазвичай ті чи ті інтерпретації розкривають його зміст у біологічному, космопланетарному, містичному, культурно-історичному й інших сенсах.

Дослідження феномену життя має давню історію: більшість античних мислителів не розділяли світ живого та неживого, а весь довколишній світ (природу) вважали живим, який існує вічно і незмінно в просторі й часі. Згідно з пануючою в той час ідеєю гілозоїзму, вся матерія мислить, а відтак вона є живою. Анімізм також підтримував ідею живої матерії (все, що існує в світі природи має свою душу), природа була носієм живого, одухот-

вореного. Головною ознакою життя називали єдність з природою, а пізніше до цих ознак додали подразливість, саморозвиток, самовідтворення, обмін речовин тощо. До головних ознак життя також відносили одухотвореність (наявність душі).

Платон визнавав існування світової душі, яка і є передумовою Божественного Життя. Світова душа для філософа виступала вищою формою життя (розумом, відірваним від матеріального тіла). Зазначена ідея лежала в основі суперечності між «недосконалим» тілом і «вічним» розумом. Інші філософи Стародавньої Греції тлумачили життя як добро (благо). Згодом теологи Середньовіччя спробували поєднати ідеї Платона з висновками догматичного богослов'я, але завершене вирішення проблеми життя в Середньовіччі лежало за межами їх безпосередніх можливостей. Життя серйозно вивчалось філософами та науковцями Нового часу (Р. Декарт та його послідовники, представники «фізіологічного автоматизму» — П. Бейль, Д. Дідро, Ж. Ламетрі, К. А. Гельвецій, П. Гольбах та ін.). Вони прагнули дати механістичне пояснення життю. Інші філософи-науковці (Х. Вольф, Ф. Шталь, І. Ф. Блюменбах, К. Карус та ін.) акцентували на існуванні самостійної життєвої сили (*vis vitalis*), яка не зводиться до простих фізичних сил. Віталісти спиралися на телеологію Арістотеля та його ключове поняття ентелехії, як «актуальної дійсності предмета на відміну від його потенції (можливості буття)», що віддзеркалює «єдність матеріальної, формальної, діючої та цільової причин»¹. Протиставлення механістичного і віталістського підходу в XVIII — на початку XIX ст. частково зменшилось завдяки метафізиці.

Висока репутація біології XIX—XX ст. (еволюційної теорії та фізіології) наповнила концепт «життя» «натуралістичним» змістом. Водночас у філософії сформувався напрям «філософії життя», представники якого (Ф. Ніцше, В. Дільтей, Г. Зіммель, О. Шпенглер, А. Бергсон та ін.) критично переосмислювали раціоналізм, який, на їх погляд, не надавав істинного тлумачення феномену життя. Вони вважали, що пояснення життя за допомогою фізіології та біології унеможлиблює вичерпну відповідь на запитання про сенс життя людини і суспільства загалом. Починаючи з XIX ст., тема життя домінує майже у всіх філософських напрямках (феноменології, персоналізмі, екзистенціалізмі, неотомізмі та ін.), які, крім гуманітарного виміру, досліджували життя у всіх інших формах його прояву.

Сьогодні популярним підходом стало тлумачення життя як безперервного творчого процесу, який проходить не на основі раціонального та логічного, а лише завдяки інтуїції, емпатично-чуттєвого та образно-символічного сприйняття. Життя розглядається як проблема єдності життя, знання про життя людини та розуміння людиною самої себе. Вже у XX ст. інтерес

¹ Філософський енциклопедичний словник. — К.: Абрис, 2002. — 200 с.

до проблеми життя привів до появи чималої кількості синтезованих підходів тлумачення феномену життя, що існували на стику наукових, філософських, метафізичних концепцій. Але загалом проблема життя (адекватне розуміння складових частин, дослідження сенсу, значення, цінності і мети життя) залишилась предметом гострих дискусій і вимагає подальшого обговорення. Для філософії і науки феномен життя до сьогодні залишається найвеличнішою світовою загадкою.

Неотомізм розвиває свій варіант відповіді і систему аргументації щодо вирішення проблеми людського життя. Він бере до уваги загальне тлумачення поняття «життя», згідно з яким воно є буттям «конкретних природних творінь (істот), біологічних видів, що зберігають своє існування завдяки самовідтворенню в межах заміни одного покоління іншим»¹. Водночас акцентує на тому, що життя це — «спосіб існування окремої людини як особи, що розвиває свою біографію в просторі й часі»². Перша частина зазначеної інтерпретації виокремлює онтологічний контекст, а друга — розвиток окремої особи, що підтверджується всією культурою людства. Теологічне бачення феномену «життя» приймає до уваги позицію філософії, згідно з якою вживання терміну «життя» може використовуватись для позначення суперечливої взаємодії «життя — смерть» (міри життя і смерті).

Безперечно, що неотомізм у тлумаченні концепту «життя» ґрунтується на Біблійній традиції, акцентуючи на тому, що життя є протилежністю смерті та індивідуальною життєвою силою, а душа є носієм життя. У Старому Завіті життя є протилежністю смерті «...нам жити, а не повмирати» (Бут. 42, 2), «нехай живе... нехай не вмирає» (Втор. 33, 6). Терміном «життя» послуговуються для позначення протиставлення сфери дії хвороби, нещастя (1 Цар. 17, 22; Іс. 38, 9—21). Цей термін використовують не просто для позначення фізичного життя, але і для позначення досконалості життя, тому його вживають як епітет. Почасти використовують для розрізнення живих і неживих предметів: «Невже з купи пороху зроблять живим каміння, та й ще до того спалене?» (Неєм. 3, 34), образного позначення води (ритуальне «жива вода», «свіжа вода») (Чис. 19, 17), як початок нового життя «потечуть живі води» (Зах. 14, 8). Життя як дарунок Бога (Втор. 30, 19; Іов. 10, 32; Пс. 30, 4; 41, 3). Життя дарується людині як подяка за дотримання заповідей Бога (Втор. 4, 1; 5, 33; 8, 1), як дарунок в досягненні мудрості (Прип. 8, 35; 14, 27; 21, 21). Бог є «джерелом життя» (Пс. 36, 10). Бог є завжди живим завдяки його життєдайній силі і присутності Духа Святого

¹ Католическая энциклопедия. Т. I. А—З. — М.: Изд-во Францисканцев, 2002. — 1855 с.

² Там само. — С. 1855.

(Втор. 5, 26; Пс. 42, 3; 84, 3; Єр. 10, 10; 23, 36). Життя є складовим поняттям «вічного життя», «безсмертного життя», «спасеного життя» (Дан. 12, 2).

Новий Завіт життя також подає як дарунок людині від Бога (Мт. 4, 4; Лк. 12, 15; Йо. 6, 33; Діян. 17, 25; 1 Тим. 13; Як. 4, 15), для праведних людей життя стає вічним (Лк. 20, 38; Діян. 2, 28; Рим. 2, 7; Йо. 3, 15. 36; 4, 14). В Євангеліях від Йоана і Посланнях Йоана життя є синонімом спасіння, воно є бажаним новим станом Буття людини після смерті, яке будуть мати праведні люди в кінці світу (Йо. 3, 36; Рим. 5, 17). Вічне життя (безсмертя) розпочинається вже на Землі (Йо. 5, 24; 1 Йо. 3, 14). Апостол Павло, розмірковуючи над вічним життям вважав його наслідком глибокої віри в Бога (Рим. 1, 17; Гал. 3, 11). Умовою для вічного життя стає віра в Ісуса Христа (Діян. 13, 48; 1 Тим. 1, 36; Тит. 1, 1).

Христологічний підхід, синтезуючи положення Старого і Нового Завітів, пропонує широку систему аргументації щодо пояснення феномену «життя» в контексті вчення про Ісуса Христа:

— Ісус Христос є провісником життя на Землі. Згідно з Ісусом Христом, життя є дорогоцінністю, яка важливіша, ніж їжа. «Хіба життя не більш — їжі, тіло — не більш одежі?» (Мт. 6, 25); спасти будь-яке життя є набагато важливішим, ніж дотримуватися святості суботи («Годиться в суботу чинити добро чи зло, спасти життя чи погубити?» (Мр. 3, 4)), тому що Бог «Він Бог не мертвих, а живих» (Мр. 12, 27). Бог зцілює людей і повертає їх до життя. Бог не терпить смерть, «Господи, якби ти був тут, — мій брат не вмер би!» (Йо. 11, 21). Ця влада давати життя є показником того, що Христос має владу над смертю, гріхом, і він може дарувати життя помираючій людині, а людям загалом дарувати безсмертне життя. «Я воскресіння і життя. Хто в мене вірує, той навіть і вмерши — житиме! Кожен, хто живе і в мене вірує, — не вмере повіки» (Йо. 11, 25—26). Христос надає істинне життя (Мт. 7, 13—14; 18, 8). Отже, зрозуміло, що перший крок до безсмертя — це саможертвна віра Ісуса Христа (Мт. 16, 25).

— Ісус Христос є життям. Як предвічне слово Христос володів життям вічним і незмінним (Йо. 1, 1—4), втілюючись, він стає «Слово життя» (1 Йо. 1, 1). Отже, може розпоряджатися життям інших (Йо. 5, 26—27) і давати його іншим за мірою необхідності (Йо. 10, 10). Ісус каже: «Я — путь, істина і життя» (Йо. 14, 6), «Я — воскресіння і життя» (Йо. 11, 25) і «Я — світло світу. Хто йде за мною, не блукатиме у темряві, а матиме світло життя» (Йо. 8, 12). Він дає право жити собою на подобі до того, як він живе своїм безсмертним Отцем (Йо. 6, 26—58).

— Ісус Христос — керівник життя. Христос сам виконує те, що проповідує (вимагає), і для вічного життя інших віддає

власне життя (Йо. 10, 11. 15. 17; 1 Йо. 3, 16), щоб знову воскреснути «я кладу моє життя, щоб знову його взяти» (Йо. 10, 17), стати духом «животворним» (1 Кор. 15, 45), дарувати життя всім, хто вірує в нього. Справою Церкви є проповідувати істину Ісуса Христа, «Ідіть і, ставши в храмі, говоріть до народу всі слова життя цього¹» (Діян. 5, 20). Останнє складає перший християнський досвід.

— Життя в Христі — це перехід від смерті до життя для тих, хто вірує в Ісуса Христа (Йо. 5, 24; Рим. 6, 3. 13). Віруюча людина, яка прагне жити в Христі, прагне жити життям вічним (Йо. 17, 3). Приймаючи Христа, істинно віруюча людина більше не підвладна впливу тіла, вона може безперешкодно пройти через смерть і жити вічно (Рим. 8, 11. 38-39), але вже не для самої себе, а «для того, хто за них умер і воскрес» (2 Кор. 5, 15). Отже, нове безсмертне життя для віруючої людини є «життя — Христос» (Флп. 1, 21).

— Смерть заперечується (поглинається) життям. Християнин вже на землі бере участь у смерті і воскресінні Христа. Життя, згідно з християнськими істинами, необхідне для того, щоб все смертне і сама смерть були поглинуті життям (2 Кор. 5, 4); все тлінне повинно набути форм безсмертя. Це такий вимір існування світу, згідно з яким тілесної смерті не можна уникнути (1 Кор. 15, 35—55). Але тілесна смерть не означає заперечення життя, і навпаки закріплює життя в Богові, доводить його до нового рівня розквіту, поглинаючи і перемагаючи її (1 Кор. 15, 54). Отже, життя з Христом і очікування від Христа воскресіння після смерті стає реальністю (1 Сол. 5, 10), яка можлива зразу після смерті. Перемога над смертю дає людині можливість стати подібною Богові і бачити Бога таким, яким він є (1 Йо. 3, 2). В цьому полягає сутність перемоги над смертю і набуття вічного життя.

Істина життя буде повністю реалізованою в той час, коли здійсниться повне воскресіння (тіла і душі водночас), коли з'явиться «Христос, ваше життя» (Кол. 3, 4). «І смерті не буде більше» (Од. 21, 4), вона буде «повержена» (Од. 20, 14). Все буде повністю підкорятися Богу, який буде «усім в усьому» (1 Кор. 15, 28). Це буде новий рай, в якому пануватиме безсмертя².

II Ватиканський Собор (1962—1965) ще раз підтвердив, що Ісус Христос «усією присутністю і об'явленням через слова і діяння, через знаки і чуда, а надто смертю і славетним воскресінням, врешті через зіслання Духа Істини допровадив звіщення до кінця та досконалости й свідченням Божим підтверджує,

¹ «Життя цього: проповіді Євангелії, що є життям душі».

² Словарь библейского богословия / Под ред. Ксавье Леон-Дюфура и Жана Люпласи, Августина Жоржа, Пьера Грело, Жака Гийе, Марка-Франсуа Лакана; пер. с французского. — К.: КАЙРОС, 2003. — С. 362—364.

що Бог з нами, аби визволити від сутінок гріха і смерті й воскресити до життя вічного»¹.

Католицька філософія продовжує розвивати христологічні аргументи на користь тези, про те, що Бог є живим по суті, є першопричиною, яка являє себе людям в образі Ісуса Христа. Завдячуючи Святому Духу, Бог творить і спасає Світ: «Бог є життя у внутрішній повноті свого життя: як Бог Отець (живим, що дає життя), як Син (який отримує життя від Бога Отця і є самим життям і дарує життя всім іншим) і як Дух Святий (який володіючи абсолютною свободою в своїх виявах є животворящою іпостассю)»². У контексті тринітарності Бога життя проявляє себе в тому, що живим є те, в чому присутній Бог. Живою стає людина тоді, коли Бог є присутнім у ній (як акт любові до людини) (Пс. 42, 9; 63, 4; 104; Сир. 23, 1. 4). Як дар життя має багаторівневі форми вияву (на рівні природи і особистості) і найвищим рівнем стає життя Бога.

В енцикліці *Evangelium vitae* (Євангеліє життя, 25.03.1995) Йоан Павло II, пояснюючи сутність життя людини, підкреслює її невід'ємність від відкупної місії Спасителя, як приклад наводить слова Ісуса Христа: «Я прийшов, щоб мали життя» (Йо. 10, 10). Понтифік зазначав: «Йдеться про таке життя «нове» і «вічне», яке полягає в єдності з Отцем, — в єдності, що до неї кожна людина є беззастережно покликаною в Синові силою Духа Святителя. Але власне у світлі такого «життя» й набувають абсолютного значення всі аспекти й моменти людського існування»³.

Особливого значення поняття «життя Бога» набуває для окремо взятої людини, яка покликана стати Його образом і подобою з метою створення відповідного людського співтовариства (Бут. 1, 26; Пс. 73, 23—28; Гал. 2, 20; Флп. 1, 21), в якому встановлюються істинні взаємовідносини на основі любові. Істина життя є водночас любов'ю, яка розвиває єдність особи з Богом і всім світом, є подякою Богу, у Життя людини стає тожним спасінню, відповідно до реальної і запланованої єдності з Богом і завдяки Богу. Гріх людини є відмовою від життя, а отже, і від Бога. Помирання (смерть) — це неможливість жити в істині, а покаяння і спокутування гріхів означає нову єдність з Богом, а отже, нове життя.

¹ Догматична Конституція про Боже Об'явлення «Боже слово — *Verbum Dei*» // Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, Декрети, Декларації. — Львів: Монастир Монахів Студійського Уставу Видавничий відділ «Свічадо», 1996. — С. 313.

² Католическая энциклопедия. Т. I. А—З. — М.: Изд-во Францисканцев, 2002. — 1857 с.

³ Йоан Павло II. Енцикліка *Evangelium Vitae* / Енцикліка *Evangelium Vitae* Святішого Отця Йоана Павла II до єпископів, священників і дяконів, ченців і черниць, світських католиків та до всіх людей доброї волі про вартість і недоторканність людського життя. / Пер. з польської та німецької К. Демчук, В. Паскевич, В. Дивнич. Редактор доктор теології о. Софрон Мудрий ЧСВВ. — *Liberia Editrice Vaticana*, 1995 — С. 3.

Особистісні виміри життя набувають ключового значення в неотомістських рефлексіях. Католицький філософ Ігнасіо Караско де Паула обґрунтовує, що життя окремо взятої людини не можна ототожнювати з біологічним буттям людини (життя не є простим виживанням чи самозбереженням). Людина як особа містить у собі «внутрішнє життя», життя як взаємовідношення, життя як історію. Життя людини як особи є способом переживання навколишнього світу, певним досвідом, який передається із покоління в покоління. Життя відтворюється безпосередніми діями і вчинками особи, яка керує ним, оберігає його, відповідно до її сутнісних характеристик (Богоподібність). Отже, життя особи є відкритою проблемою, що розгортається, згідно із задумом Абсолюту. Цей задум здійснюється в межах життя окремої людини, але він може бути миттєво перерваним смертю, що не заперечує переваги трансцендентної мети (прагнення) особи вийти за межі суперечливого, позначеного смертю життя.

Смерть для людини є повідомленням про те, що «життя має свої межі, необхідні для здійснення сутєвих можливостей людини, яка претендує на образ і подібність до Бога з метою отримання життя вічного і безсмертного»¹. Прагнення особи подолати обмеженості матеріального тіла, розгорнути свої можливості за межі тілесної недосконалості продетерміноване двома характеристиками особи — цілісністю та ідентичністю².

Цілісність та ідентичність стають певними критеріями рівня розвитку особистості і будь-яке їх приниження стає показником знищення людини як особи. Наприклад, зловживання алкоголем є знищенням цілісності особистості, а прагнення маніпулювати життям людини під час процедури клонування є загрозою особистісної ідентичності. В першому і другому випадку спільним моментом є здійснення насильства над людиною з метою знищення особи як суб'єкта життя.

¹ *Игнасио Карраско де Паула*. Биоэтика. Этика человеческой жизни и целостности личности // Ливио Мелина. Нравственное действие христианина / Ливио Мелина, Теодор Герр, Игнасио Карраско де Паула, Альберто Бонанди, Карло Брешиани; под общим рук. Л. Мелина. — М.: Христианская Россия, 2007. — С. 145.

² Цілісність — це природна і гармонічна єдність особистості, в якій елементи, рівні властивості особи, беруть участь в загальній стратегії розвитку і збереження життя. Цілісність не може стати об'єктом для споживацького використання життя і його маніпулювання. Людина як особа, а разом з нею людське співтовариство реалізує цілісність, коли оберігає і відтворює свої сутнісні характеристики: тілесні, душевні, духовні на благо окремої особи і суспільства загалом.

Ідентичність означає виокремлення позиції захисту індивідуального інтересу в процесі взаємодії із світом природи, соціуму, авто комунікації. Особі, для того, щоб розвиватися в просторі і часі не обов'язково ставати кимось іншою, а необхідно дбати про захист власного суверенітету, бути особистістю як у реальному, так і в майбутньому житті. Бути ідентичним самому собі є необхідною умовою саморозвитку, самовиховання: «необхідна умова для того, щоб стати самою собою перед лицем інших» [5, с. 146]. Для християнсько-богословського контексту ідентичність має чимале значення, тому що кожна окремо взята людина, згідно з біблійними істинами, має бути ототожнена з Ісусом Христом, але це ототожнення не означає знищення власної ідентичності, а навпаки її збереження шляхом інтеграції зі світом трансцендентного, яка вдосконалює і розвиває людину як особу.

Важливо зазначити до сьогодні чи не найважливішим аспектом досліджень неотомізму залишається проблема морального виміру людського життя. Життя в системі християнської моралі постає як вище благо, що визначає ієрархію всіх інших. «Життя як вище благо» стає ключовим принципом біоетики, згідно з яким людське життя є вищою цінністю, що визначає всі інші цінності, якими послуговується особа¹.

Як вже було зазначено вище, життя має певні межі, тобто на рівні окремо взятої людини воно має свій початок і кінець (життя завершується межею — смертю). Неотомізм наголошує на тому, що життя наповнюється драматизмом людського існування, тобто самознищення життя є показником його тимчасовості, що не дозволяє гарантувати людині істинний сенс життя. Незважаючи на те, що життя є найвищим благом для людини, його тимчасовість і відчуття незавершеності приводить до думки, що воно є невід'ємним від інших рівнозначних благ, які потребують свого завершення в людській біографії. «Просто жити недостатньо; необхідно жити добре»².

Людське життя залишається перманентно відкритою реальністю. «Поки життя не зупинилося, воно продовжує давати надію»³. Останнє наголошує на виокремленні морального потенціалу життя, в процесі якого особа реалізує безкінечну кількість можливостей, які залежать від певних умов. Водночас світ «озвучує» їх перспективу, надії і обіцянки. Будь-яке життя людини стає непересічною цінністю, яка не має обмежень, є одиничною і неповторною, невід'ємною від нових надій і сподівань, завжди відкритою до трансцендентного⁴.

Блаженний Йоан Павло II обґрунтовує цінність життя людської особи. Зокрема, він зазначає, що «покликання людини — це життя такої повноти, яка перевищує виміри її земного буття, оскільки передбачає участь у житті самого Бога. На високий рівень цього надприродного покликання вказує велич і надзвичайна вартість людського життя в його земній одміні. Життя в часі є головною умовою, першим кроком і неодмінним складником суцільного та неподільного процесу людського існування»⁵. Саме про таку повноту

¹ *Игнасио Карраско де Паула*. Биоетика. Этика человеческой жизни и целостности личности // Ливио Мелина. Нравственное действие христианина / Ливио Мелина, Теодор Герр, Игнасио Карраско де Паула, Альберто Бонанди, Карло Брешиани; под общим рук. Л. Мелина. — М.: Христианская Россия, 2007. — С. 147.

² Там само. — С. 147.

³ Там само. — С. 147.

⁴ Там само. — С. 147.

⁵ *Йоан Павло II*. Енцикліка *Evangelium Vitae* / Енцикліка *Evangelium Vitae* Святішого Отця Йоана Павла II до єпископів, священників і дияконів, ченців і черниць, світських католиків та до всіх людей доброї волі про вартість і недоторканність людського життя. / Пер. з польської та німецької К. Демчук, В. Паскевич, В. Дивнич. Редактор доктор теології о. Софрон Мудрий ЧСВВ. — *Liberia Editrice Vaticana*, 1995 — С. 4.

життя йдеться і у Жака Марітена, коли він розмірковує про цінність людського життя. На його думку, оцінка вартості людського життя має парадоксальний характер. «Немає нічого на світі дорожчого за людське життя, — якщо я маю на увазі тлінне життя людини, це твердження абсолютно хибне. Одне-єдине слово дорожче людського життя, коли людина кидає його в обличчя тирану через любов до істини або свободи. Немає нічого на світі дорожчого за людське життя, — якщо я маю на увазі нетлінне життя людини, те, що завершується безпосереднім спогляданням Бога, твердження це є справді істинним»¹.

Наступною ключовою моральною складовою життя як вищої цінності є поняття особистої гідності. Відомо, що гідним є те, що за своєю сутністю є цінністю, благом, красою. По відношенню до людини як особи гідність є благо, яке не може бути заперечене іншими благами. Наприклад, гідність особи не може бути критично переосмислена ні в контексті економіки, ні в контексті науково-технічного прогресу, ні в контексті інших соціально-культурних цінностей. Людська гідність стає мірою «цінності всіх речей, доступних людині»². Таким чином, католицька філософія за основу тлумачення людської особистості бере поняття людської гідності. Людина є «одиноким сотворінням на землі, яке Бог створив задля нього самого»³. Пріоритет людської гідності вимагає від людини стати «началом, підметом і метою всіх громадських установ»⁴. На цій обставині акцентує Йоан Павло II в енцикліці *Redemptor Hominis* («Відкупитель людини», 04.03.1979)⁵.

Людська гідність водночас є принципом світської етики, який дозволяє бачити в людині мету і ніколи — засіб. Свого часу І. Кант стверджував, що «в порядку цілей людина (а з нею й кожна розумна істота) є мета сама по собі, себто ніколи ніким (навіть Богом) не може використовуватися тільки як засіб, не будучи при цьому водночас і метою, що, отже, людськість у нашій особі має бути для нас самих святою, бо людина

¹ *Маритен Жак*. От Бергсона к Фоме Аквинскому. Очерки метафизики и этики / Пер. с франц. — М.: Ин-т философии, теологии и истории св. Фомы, 2006. — С. 113—114.

² *Игнасио Карраско де Паула*. Биоэтика. Этика человеческой жизни и целостности личности // Ливио Мелина. Нравственное действие христианина / Ливио Мелина, Теодор Герр, Игнасио Карраско де Паула, Альберто Бонанди, Карло Брешиани; под общим рук. Л. Мелина. — М.: Христианская Россия, 2007. — С. 148.

³ Душпастирська Конституція про Церкву в сучасному світі «Радість і надія — *Gaudium et spes*» // Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, Декрети, Декларації. — Львів: Монастир Монахів Студійського Уставу Видавничий відділ «Свічадо», 1996. — С. 525.

⁴ Там само. — С. 525.

⁵ *Йоанн Павел II*. Енциклика *Redemptor Hominis* («Искупитель человека») [Електронний ресурс]. — Електрон. дан. — режим доступу: http://www.catholic.uz/holy_material.html?id=466, вільний. Назва з екрану. — Мова рос.

є суб'єкт морального закону»¹. Неотомізм пов'язує гідність людини з поняттям «вищого рівня досконалості — Бога». Весь світ ілюструє Абсолют, і лише людина має право рухатися до Божої досконалості, утверджувати гідність людської особи означає визнавати унікальну цінність живої людини як єдиного, конкретного і неповторного прояву — Бога (як Творця і Відкупителя)².

Отже, є всі підстави зробити попередні висновки, що в неотомізмі феномен «життя» тлумачиться як вища цінність, яка є визначальною для всіх інших цінностей. Водночас акцентується на тому, що життя є діяльністю, яка віддзеркалює суттєві характеристики людини як особи. Кожна особа володіє гідністю, що віддзеркалює її Богоподібність. Вислів «цінність людського життя» є адекватним вислову «цінність живої людини, в тому, що вона жива»³.

Вищезазначене є підґрунтям вирішення багатьох проблем, якими переймається Соціальне вчительство Католицької церкви. Так, наприклад, Конгрегація віровчення в своїй інструкції *Donum vitae* (Повага до життя, 22.02.1987) логічно продовжує: «Людське життя потрібно поважати, як щось священне, бо з самого початку воно ґрунтується на творчій дії Бога і воно завжди залишається в особистісному відношенні до Творця своєю єдиною метою. Сам Бог є владикою життя від початку до кінця і ніхто за жодних обставин не може привласнити собі право знищити людську істоту»⁴. Йоан Павло II рішуче й однозначно підтверджує цінність і недоторканність людського життя. В енцикліці *Evangelium vitae* він пристрасно закликає всіх і кожного: «Шануй, бережи, люби життя і слугуй життю — кожному людському життю! Тільки на цьому шляху знайдеш справедливість, розвиток й істинну свободу, спокій і щастя! Хай слова ці досягнуть усіх синів і дочок Церкви! Хай досягнуть усіх людей доброї волі, що піклуються про благо кожної людини і про прийдешність усього суспільства!»⁵.

Тема поваги до життя отримує подальший розвиток у працях Папи Римського Бенедикта XVI. Зокрема в енцикліці *Caritas in*

¹ *Кант Імануель*. Критика практичного розуму / Пер. з нім., прим. та післямова І. Бурковського; наук. ред. А. Сроменко. — К.: Юніверс, 2004. — С. 146.

² *Игнасио Карраско де Паула*. Биоэтика. Этика человеческой жизни и целостности личности // Ливио Мелина. Нравственное действие христианина / Ливио Мелина, Теодор Герр, Игнасио Карраско де Паула, Альберто Бонанди, Карло Брешиани; под общим рук. Л. Мелина. — М.: Христианская Россия, 2007. — С. 148.

³ Там само. — С. 149.

⁴ Катехизм Католицької Церкви. — Синод Української Греко-Католицької Церкви, 2002. — С. 518.

⁵ *Йоан Павло II*. Енцикліка *Evangelium Vitae* / Енцикліка *Evangelium Vitae* Святішого Отця Йоана Павла II до єпископів, священників і дяконів, ченців і черниць, світських католиків та до всіх людей доброї волі про вартість і недоторканність людського життя. / Пер. з польської та німецької К. Демчук, В. Паскевич, В. Дивнич. Редактор доктор теології о. Софрон Мудрий ЧСВВ. — Liberia Editrice Vaticana, 1995 — С. 9.

veritate (Любов в істині, 29.06.2009) Понтифік зазначає, що «одним із найбільш зримих аспектів розвитку сьогодення є актуальність теми поваги до життя. Цю тему жодним чином не можна відокремити від питань, які торкаються розвитку народів. Останнім часом зазначений аспект набуває все більшої значущості, зобов'язує нас розширити поняття бідності, відставання в розвитку і пов'язати їх з питаннями про прийняття життя, особливо в тих ситуаціях, коли цьому прийняттю заважають різноманітні перешкоди»¹.

Повага до життя та його захист обґрунтовується п'ятою заповіддю: «Не вбиватимеш» (Вих. 20, 13), «Ви чули, що було сказано давнім: «Не вбивай і коли хтось уб'є, то підпаде судові»» (Мт. 5, 21—22). Йоан Павло II конкретизує, що п'ята заповідь «становить істотний складник і первінь Євангелії, навіть більше — сама стає «євангелією», тобто доброю і радісною звісткою. Євангелія життя також є для людини великим Божим даром і обов'язком водночас. ... Бог дає людям життя, аби вони його любили, шанували і підтримували. Отже, дар стає заповіддю, а сама заповідь є даром»². Отже, людина не є абсолютним володарем дарованого їй життя, вона не має права його змарнувати, знехтувати, унеможливити, тому від неї очікується його розумне використання. За своє життя людина звітуватиме перед Богом: «Від кожної людини вимагатиму [за] життя людини» (Бут. 9, 5). Людське життя є святим і недоторканим»³.

Трансформуючись у норму християнської етики, п'ята заповідь є необхідною умовою розвитку людського життя на землі, захисту гідності людини, створює перешкоди проти найбільш небезпечних джерел загрози життю (навмисне вбивство, аборти, евтаназія, самогубство тощо). Крім цього, ця норма виокремлює адекватні морально-правові засоби захисту життя окремо взятої людини і суспільства загалом, серед яких визначальне право набуває право на життя. Теолог-богослов Ігнасіо Караско де Паула аргументує, що «немає життя без живого суб'єкта, немає живого людського суб'єкта без права на життя»⁴.

¹ *Бенедикт XVI*. Енцикліка *Caritas in veritate* / Енцикліка *Caritas in veritate* Верховного Понтифіка Бенедикта XVI єпископам, пресвитерам і діаконам, монашествуючим, верним Христу мирянам і всім людям доброї волі о цілому людському розвитку в любові і істині. — М.: Изд-во Францисканцев, 2009. — С. 35.

² Душпастирська Конституція про Церкву в сучасному світі «Радість і надія — *Gaudium et spes*» // Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, Декрети, Декларації. — Львів: Монастир Монахів Студійського Уставу Видавничий відділ «Свічадо», 1996. — С. 75—76.

³ *Йоан Павло II*. Енцикліка *Evangelium Vitae* / Енцикліка *Evangelium Vitae* Святішого Отця Йоана Павла II до єпископів, священників і діаконів, ченців і черниць, світських католиків та до всіх людей доброї волі про вартість і недоторканність людського життя. / Пер. з польської та німецької К. Демчук, В. Паскевич, В. Дивнич. Редактор доктор теології о. Софрон Мудрий ЧСВВ. — *Liberia Editrice Vaticana*, 1995. — С. 77.

⁴ *Ігнасіо Карраско де Паула*. Биоэтика. Этика человеческой жизни и целостности личности // Ливио Мелина. Нравственное действие христианина / Ливио Мелина, Теодор Герр, Игнасио Карраско де Паула, Альберто Бонанди, Карло Брешиани; под общим рук. Л. Мелина. — М.: Христианская Россия, 2007. — С. 167.

Право на життя об'єктивно притаманне людині, воно не залежить від бажання і волевиявлення інших людей. Право на життя має сакральний характер, воно вважається дарунком від Бога, що визначає право особи на використання власного життя та захист з моменту його початку до моменту приходу смерті. Йоан Павло II зазначав, що «людина, яка щиро відкрита правді і добру, може світлом розуму і таємничою силою благодаті розпізнати в природному, писаному в серці, законі (пор. Рм. 2, 14—15) святість людського життя від початку аж до краю й переконатися, що кожна людська істота має право сподіватися особливої поваги до свого основного блага. На визнанні цього права ґрунтується співжиття людей та існування політичної спільноти»¹.

Захист права на життя з-поміж інших прав покладається на Соціальне вчителство Католицької церкви. Цей захист розгортається у двох площинах: шляхом проголошення й установлення християнських засад прав людини і викриття фактів їх порушення в сучасному світі. Загалом вважається, що проголошення християнських засад прав людини більш значущі за критику їх порушень. Йоан Павло II констатує: «Захищати і обстоювати таке право повинні насамперед віруючі в Христа, свідомі прекрасної істини, про що її нагадує II Ватиканський Собор: «Син Божий своїм втіленням з'єднався з кожною людиною». У цій спасительній події звістилась людству не тільки безмежна любов Бога, який «так полюбив світ, що Сина свого Єдинородного дав» (Йо. 3, 16), але не порівнянна вартість кожної особи»².

Враховуючи зазначене вище щодо тлумачення феномену життя, можна запропонувати узагальнений висновок класика неотомізму Жака Марітена: «Істинне життя є вищою трансцендентною цінністю, яка відбиває в собі нетлінне життя людини як особи. Така людина не боїться смерті і зустрічає смерть вічна-віч, вона не прагне уникнути ризику, вона вимагає жертвності, але лише заради мети, яка є достойною людського життя — заради справедливості, заради істини, заради братньої любові. Вона не нехтує людським життям і не заграє зі смертю, вона приймає смерть тоді, коли смерть в очах вільних людей стає здійсненням гідності людської особи і початком вічності»³.

¹ Йоан Павло II. Енцикліка *Evangelium Vitae* / Енцикліка *Evangelium Vitae* Святішого Отця Йоана Павла II до єпископів, священників і дияконів, ченців і черниць, світських католиків та до всіх людей доброї волі про вартість і недоторканність людського життя. / Пер. з польської та німецької К. Демчук, В. Паскевич, В. Дивнич. Редактор доктор теології о. Софрон Мудрий ЧСВВ. — *Liberia Editrice Vaticana*, 1995. — С. 3.

² Там само. — С. 4—5.

³ *Маритен Жак*. От Бергсона к Фоме Аквинскому. Очерки метафизики и этики / Пер. с франц. — М.: Ин-т философии, теологии и истории св. Фомы, 2006. — С. 115.

В статье рассматривается неотомистская позиция толкования концепта «жизнь», согласно которой жизнь — это наивысшая трансцендентная ценность, определяющая все другие ценности; отражает в себе нетленную жизнь человека как личности; содержание человеческой жизни определяется ее конечной целью — достойной жизнью человека ради Справедливости, Истины, Любви, что в целом приводит к утверждению богоподобной сущности человека в пределах его земного бытия и осуществлению надежды на жизнь вечную.

Ключевые слова: концепт «жизнь», достоинство человеческой жизни, ценность человеческой жизни, уважение жизни, защита человеческой жизни, право на жизнь.

The article presents the neothomistic interpretation of the concept "life" according to which life is the highest transcendental value determining all other values; it reflects eternal life of a human as personality; the content of the human life is determined by its ultimate purpose — deserving human life for the sake of Justice, Truth and Love. As a whole it leads to strengthening of Divine essence of a human within one's earthly being and realization of Hope for the eternal life.

Key words: the concept "life", the dignity of human life, the value of human life, the respect of human life, the protection of human life, the right of living.

*Стаття надійшла до редколегії 29.11.11,
прийнята до друку 09.02.12.*